

Вишнівська Н.В.,

старший викладач кафедри початкової освіти
та методик природничо-математичних дисциплін
Педагогічного інституту

ВИХОВАННЯ МИЛОСЕРДЯ У ДІТЕЙ – ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті проаналізовані питання виховання милосердя як морального почуття – одного з багатогранних і складних проблем морального вдосконалення особистості. Характеристика милосердя, особливості виховання милосердя у дітей. Формування у дітей високої духовності й моральної чистоти.*

***Ключові слова.** виховання милосердя, милосердність, моральне почуття, діяльність, особистість, індивід.*

***Постановка проблеми.** Зміни соціально-політичних і культурних умов життя суспільства призвели до того, що матеріальні цінності стали переважати над духовними. Це виявляється в захопленні людства досягненнями науково-технічного прогресу, розвитком технічного потенціалу, і як наслідок – породження технократичного мислення, основними рисами якого є переважання технократизму над загальнолюдськими цінностями. У нашій країні ситуація ускладнюється перехідним станом суспільства, що зумовлює скрутне становище економіки, освіти та інших сфер життєдіяльності.*

Люди знаходяться у екстремально жорстких умовах самовиживання, тобто основні їх сили спрямовані на заробляння грошей що несе збитки психічному здоров'ю та моральному добробуту. Це є причиною наростаючої агресії та байдужості стосовно навколишнього світу. Жорстокість умов змушує людей усвідомлювати, що вони самотні і залишені. Дані проблеми

зачіпають як дорослих (з усталеними думками), так і дітей, які мають зробити вибір, і навчитися жити у суспільстві.

Діти лише набувають вартості життя, пізнають навколишню дійсність, себе, і це відбувається у взаємодії з дорослими. Дорослі, у свою чергу, нав'язують вже готові знання про навколишній світ, а діти їх сприймають, оскільки ці знання не набуті ними безпосередньо в практичній діяльності.

Сьогодні перед національною школою постає завдання виховання особистості, спроможної творчо мислити, вільно орієнтуватись у реаліях сучасного життя, вибудовуючи власну поведінку на соціально поціновуваних засадах. Поряд зі стихійними чинниками, зумовленими особливостями політичного, економічного та духовного розвитку українського суспільства, дитина підпадає під спеціально організований вплив, спрямований на засвоєння нею моральних норм і правил, вироблення таких якостей, як патріотизм, національна гідність, відповідальність, милосердя тощо.

Основні вимоги до морального виховання молоді знайшли своє відображення в Законі України «Про освіту», Державному стандарті початкової загальної освіти Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Концепції національного виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності та інших нормативних документах, які визначили стратегію розвитку освіти в Україні, пріоритетні напрями та шляхи забезпечення можливостей постійного морально-духовного самовдосконалення особистості. Однією з багатогранних і складних проблем морального вдосконалення особистості є виховання милосердя як морального почуття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень у галузі морального виховання особистості вчених Ш. Амонашвілі, В. Білоусової, Г. Васяновича, О. Вишневського, Л. Виготського, І. Беха, В. Киричок, Г. Костюка, О. Леонтьєва, Т. Люріної, М. Фіцули, К. Чорної та

інших дав можливість визначити психолого-педагогічні основи досліджуваної проблеми, до яких були віднесені: методологія, функції, принципи, умови, фактори виховання милосердя.

Проведений аналіз джерельної бази дозволив зробити висновок, що на сьогодні накопичений певний досвід виховання милосердя у підростаючого покоління. Проте, незважаючи на посилену увагу науковців до цієї проблеми, виховання милосердя у дітей має неабияку зацікавленість.

Мета статті полягає у розгляді сутності понять «милосердя» і «милосердність», та «виховання милосердя у дітей».

Виклад основного матеріалу. Милосердя, як моральне почуття належить до ціннісних етичних характеристик. За своєю сутністю є онтропо- і соціокультурним утворенням, формується у процесі взаємодії соціальних індивідів залежно від рівня їхнього морального розвитку, готовності до морального вчинку. З появою християнства провідною ідеєю стала Любов: любов до Бога і любов до ближнього. Милосердя і співчуття визначаються головними чеснотами. Милосердя розглядається у різних аспектах, як-то: цінність, особистісна якість людини, діяльність прояв милосердя), поведінка. Як якість милосердя виявляється у позитивному ставленні до особистості «гуманістична якість» – за В.Блюмкіним).

Гуманні чесноти і відповідні їм суспільні норми є тим соціально-культурним ресурсом, який визначає повсякденну поведінку і регулює взаємини людей, є підвалиною їхньої людяності, а отже, забезпечують життєздатність суспільства. СENS милосердя не зводиться до ритуалу шанобливості, благодійності й спонсорства. Милосердя – термін, що вживається для опису м'якості, поблажливості або співчуття, виявленого однією особою в стосунках з іншою. Це одна з чеснот лицарства і християнської етики. Милосердя також є складовою концепцій справедливості й моральності в поведінці між людьми. Термін «милосердя» має декілька тлумачень. Милосердя – готовність допомогти кому-небудь, виявити поблажливість до кого-небудь із співчуття, людинолюбства,

серцевої участі, діяльна допомога кому-небудь, викликана цими почуттями [7]. Милосердя – жалісливе, доброзичливе, дбайливе, ставлення до іншої людини. Милосердя – діяльне співчуття і конкретно виражена доброта стосовно нужденних, знедолених [5]. За С. Ожеговим, милосердя – готовність допомогти будь-кому або пробачити із співчуття, людинолюбства [4]. В. Шутова визначає милосердя як інтеграційну моральну якість, яка є основою розвитку здатності людини до співпереживання, душевної щедрості, безкорисливого надання допомоги іншим людям [9].

У різних культурних традиціях милосердя розуміється як фундаментальна основа умов людського співіснування, моральна вимога. Милосердя може провокувати конфлікти: надання допомоги іншій людині може сприйматися нею як приниження її моральної гідності, може призводити до нерівності; воно діється іншому, чиє розуміння власного блага може відрізнятися від позиції благодійника.

Милосердність передбачає не тільки самовідданість і доброзичливість, а й розуміння іншої людини, співчуття їй, участі в її житті. Звідси випливає, що милосердя опосередковано служінням, цим воно підноситься над милостинею, послугою, допомогою [9]. Отже, в понятті милосердя поєднується два аспекти – духовно-емоційний і конкретно практичний. Без першого милосердя вироджується у холодну філантропію, без другого – в порожню сентиментальність. Милосердя здатне подолати всі бар'єри між своїми і чужими, зблизити людей. Основні якості милосердної особистості: позитивні – співпереживання, співчуття, причетність, турбота про інших, практична допомога іншим; негативні – замкнутість, байдужість, відлюдність, показне співчуття, холодна філантропія. У практичному аспекті милосердя є прагненням допомагати людям. Допомогу під впливом сердечного співпереживання відрізняють від звичайних людських актів милосердя, які є етичною цінністю самі по собі. Діяльно допомагати іншому самореалізуватися, здійснити свою місію – в цьому сенс категорії милосердя.

Християнська етика визначає для віруючих необхідність дотримуватися цієї чесноти, милосердя – задля спасіння власної душі. Щире діяння милосердя не принижує, а навпаки – підносить людину, котра його виявляє. Суспільство, яке не підтримує знедолених, не виявляє діяльної турботи про немічних, інвалідів, нужденних, не може вважатися соціально справедливим, морально здоровим, певною мірою йому притаманні ознаки деградації. В. Сухомлинський вважав моральне виховання основою виховання і навчання людини. Педагог-практик радив учителям і батькам вчити дітей добра, любові, милосердя. Для цього діти мають розуміти гуманістичний зміст учинків і поведінки тих, хто поруч: рідних, близьких, учителів, дорослих. Дитина має зростати у постійному піклуванні про людей і довкілля. Дитинство – це школа доброти, співчуття, добродіяння. Чуйне серце дитини здатне породжувати гуманні людські почуття. Осередням гуманістичної орієнтації мають стати загальнолюдські цінності – добро, милосердя, повага до батьків, піклування про старших і знедолених людей, інвалідів, тобто «азбука виховання людяності» [8, т. 4, с. 188]. Постає нагальне питання: яким чином виховувати дітей милосердними і чи потрібно докладати батьківських зусиль для формування у них цієї чесноти?

Духовно-моральне виховання, на думку М. Стельмаховича, передбачає формування у дітей високої духовності й моральної чистоти. Складність цього завдання втому, що воно вирішується, зазвичай, з огляду на духовно-моральне життя сім'ї, суспільний лад, вчинки людей, приклад батьків. Власне, духовність виховується духовністю, мораль – моральністю, честь – честю, гідність – гідністю, а милосердя – милосердністю.

Особливої уваги потребує виховання у дітей любові до батьків і рідних, поваги до людей, готовності піклуватися про молодших і старших, співчувати і бути милосердним до тих, хто переживає горе [7].

З покоління в покоління в християнській сім'ї, де люди дотримувалися Божих Заповідей, дітей завжди намагалися навчати милосердя, співпереживання і співчуття до людей, які зазнали біди, лиха, убогих і навіть

жебраків. Традиційна сім'я показувала приклад такої поведінки. Аби життя дітей було благодатним, вони перебували в злагоді з собою, батьки прагнули навчати бути добрими до людей: («Добро творити – себе веселити»), не тримати на людей злість («Зла людина – як вугілля: якщо не палить, то чорнить»), відмовитися від помсти й образи. Милосердя – почуття, яке не виховується докорами («Ну чому ти такий жорстокий? В тебе немає серця?»).

Виховувати у дітей почуття милосердя, доброти, співпереживання треба передусім гідним батьківським прикладом (учинком), у процесі батьківсько-дитячої взаємодії. Починати потрібно з родини – стосунків батька і матері, які з повагою і пошаною ставляться один до одного, виконують свої обов'язки в сім'ї і люблять своїх дітей. Діти молодшого шкільного віку здатні виражати турботу не тільки на рівні емоцій, а й вчинками. Для них мають бути провідними такі чесноти й уявлення як ввічливість, доброзичливість, милосердя, взаємодопомога, щедрість, гостинність, чемність, увага до інших, повага до старших, тобто визначальні риси українського національного характеру. Пріоритетним є виховання на кращих традиціях сім'ї, свого роду, нації. Майже в кожній дитині є бабуся або дідусь, а це люди старшого віку, які потребують до себе уваги. Тільки батьківський приклад покаже дитині, як потрібно шанувати, співпереживати, милосердно ставитися до своїх батьків, (зателефонувати, відвідати, допомогти у домашніх справах, опікуватися станом здоров'я). Народна мудрість каже: «Добрі діти на ноги поставлять, а лихі і з ніг зваллять», «Добрі діти – батькам вінець, а злі діти – кінець». Цікавим і корисним для дитини є обговорення загальноновживаних висловів у колі сім'ї: «Хто сам не знав зла, не вміє шанувати добра», «Злий плаче від заздрощів, а добрий від радості», «Стався до інших так, як ти хотів би щоб ставилися до тебе», «Учись не тільки співчувати горю, а й радіти успіхам» (народна мудрість), «Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що навколо тебе. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим що можна. Перевіряй свої вчинки. Роби все так, щоб людям,

було добре», «Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром». "Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним, товаришеві в біді. Не завдавай людям прикростей. Поважай і шануй матір і батька, вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став людиною з добрим серцем і чистою душею», «Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості. Будь непримиримим до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям, обкрадає суспільство» (В. О. Сухомлинський). Діти також можуть сформулювати свої висловлювання про творення добра й милосердя.

Вважається, що милосердя виховується любов'ю до тварин. Та можна зауважити, що собаку або кішку жаліти легше, ніж людину, тому що тварини не роблять зла, не кривдять, не зраджують, а людина не завжди поводить себе добре. Потрібно вчити дітей любити, відчувати біль всього живого. Одним із джерел милосердя для дитини можуть стати книга, хороший кінофільм. Згадайте, чи прочитайте народні казки «Кривенька качечка», «Дідова дочка і бабина дочка», «Просімох братів-гайворонів і їх сестру» та ін; твори Андерсена «Гидке каченя», «Дівчинка з сірниками», «Дюймовочка», «Русалочка»; твори Екзюпері, Діккенса. Проаналізуйте ситуацію, яка викладена у творі, дайте можливість дітям висловити своє ставлення до кожного із героїв твору – як би вони вчинили на місці того чи іншого персонажу тощо. Доцільно обговорювати з дітьми ситуації з повсякденного життя, де важливо розкрити значущість чуйного ставлення до переживань і почуттів інших людей, навчити розуміти внутрішній світ тих хто поруч, надавати їм як матеріальну, так і емоційну допомогу. Діти охоче ділитимуться враженнями про те, як можна зарадити кожній ситуації. Щоб зрозуміти один одного, треба перейнятися проблемами і переживання іншого як особистими, збагнути, що довколишній світ складний. Діти мають спробувати визначити своє ставлення до милосердя: бути милосердним не легка справа, але саме це дає змогу розвивати духовно-моральні цінності.

Українців навчали «не принижувати людину жалем». Та жаль не принижує, а підносить людину – і той, хто шкодує і співпереживає, і того, кого жаліють. Якщо мене жаліють, отже, я комусь потрібен, я чогось вартий, у мене є надія. Треба жаліти дитину, коли вона провинилася, зробила щось недоречне, адже, буває, що від неї всі відвертаються, осуджують, уникають.

Висновки. Виникнення у країні складної за своїми наслідками соціальної ситуації висунуло на перший план проблему виховання особистості, яка вміє відстоювати гуманістичну позицію і бути милосердною до інших. Милосердя – це і почуття і вчинок. Не можна знецінювати почуття лише на тій підставі, що воно не виразилося в конкретному вчинку. Милосердя не може поширюватися тільки на добропорядних та тих, хто дотримується суспільних норм. На наше глибоке переконання, відродження моральних цінностей українського народу, серед яких одне з провідних місць посідає милосердя, є однією з головних умов виховання дітей молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини / І. Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 2 – С. 52–58.
2. Духовно-моральне виховання школярів в Україні: досвід та шляхи вдосконалення / Л. Хоружа, В. Киричок // Рідна шк. : щомісяч. наук.-пед. журн. – 2013. – № 4/5. – С. 26–32.
3. Лук'янець Л.І. Милосердя і доброта – найбільші людські цінності / Л. І. Лук'янець // Позакласний час. – 2008. – №8. – С.63–67.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов; под.ред. чл. - кор. АН ССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М., 1986. – 797 с.
5. Ощепкова Л. С. Педагогические условия воспитания и развития милосердия у младших школьников : дис. ...канд. пед. наук / Л. С. Ощепкова. – Пермь, 2001. – 171с.
6. Педагогический энциклопедический словарь/ гл. ред. Б. М. Бим-Бад;

редкол. : М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2008. – 528 с.

7. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : ІСДЩ, 1996. – 288 с.

8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : В 5 т. / В. О. Сухомлинський. - К. : Рад.школа, 1997. – Т. 4. – 546 с.

9. Шутова В. А. Педагогические условия воспитания милосердия у детей младшего возраста: дис. ...канд. пед. наук / В. А. Шутова. – Смоленск, 1999. – 214 с.